

*Het bombardement op
Guernica*

Willem Peeters

Guernica

Van 19 juli 1936 tot 1 april 1939 woedde in Spanje de meest gruwelijke burgeroorlog die het land ooit gekend heeft. Een oorlog die uitbrak nadat militairen van het Spaanse leger een opstand hadden ontketend tegen de wettige regering van de Tweede Spaanse Republiek. De opstandelingen (nationalisten genaamd) vreesden dat het land zou wegzakken in chaos veroorzaakt door links-revolutionairen, anarchisten en het gebrek aan daadkracht van de regering. Ruim tachtig jaar geleden - op 26 april 1937 - werd het stadje Guernica gebombardeerd en vrijwel met de grond gelijk gemaakt.

Het meesterwerk van Picasso

In het museum Reina Sofía te Madrid hangt het meesterwerk van Pablo Picasso: *Guernica*. Het is een doek dat de gruwelijkheden van het bombardement op het gelijknamige stadje weergeeft en voor velen is het dé icoon tegen oorlogsgeweld. Hoe dan ook, het is een magistraal werk. Interessant is dat het museum een groot aantal voorstudies tentoonstelt die laten zien hoezeer de schilder met het onderwerp heeft geworsteld. Zoals dit schilderij een geweldige symbolische betekenis heeft gekregen, zo geldt dat ook voor het bombardement zelf. Een gruweldaad die illustreert hoe de nationalisten onder aanvoering van Franco optraden tijdens de Spaanse Burgeroorlog (1936 - 1939), gebruik makend van steun van de Duitse en Italiaanse fascistten.

Het bombardement

Het bombardement van Guernica was onderdeel van het offensief van de nationalisten om de noordelijke provincies in handen te krijgen. Gefrustreerd door het mislukken van de aanvallen op Madrid in 1936, besloot generaal Franco op advies van zijn staf en de Duitsers om het centrum van de aanval op het noorden te richten. Wanneer het noorden gewonnen zou worden, kreeg hij de beschikking over de belangrijke zware industrieën en mijnen. Voor de nationalisten waren er twee manieren om de noordelijke provincies te veroveren. Óf direct Oviedo en Santander aanvallen, óf eerst Bilbao innemen om vervolgens westwaarts te bewegen. Generaal Emilio Mola*), die het bevel voerde over de noordelijke legers, gaf de voorkeur aan de tweede optie. De eerste was vrijwel onuitvoerbaar vanwege het gebrek aan troepen en het zeer moeilijk begaanbare terrein.

Emilio Mola
1887 - 1937

Mola rukte op vanuit het zuidoosten in de richting van twee stadjes die onderdeel vormden van de republikeinse verdedigingslinie van Bilbao: Durango en Guernica. Durango werd op 31 maart 1937 gebombardeerd, waarbij 170 à 200 doden vielen en eind april bevonden de nationalistische troepen zich halverwege de twee stadjes. Mola wilde doorstoten naar Durango, maar kolonel Wolfram von Richthofen**), de commandant van het Duitse Condor Legioen dat de franquistische troepen luchtsteun verschaftte, dacht daar anders over. Hij zag meer heil in het bombar-

deren van Guernica om daarmee te voorkomen dat republikeinse troepen zich konden terugtrekken op Bilbao. De brug over de rivier in Guernica was daarbij het doelwit. Von Richthofen deed wat hij van plan was en op 26 april werd Guernica met de grond gelijk gemaakt. Merkwaardigerwijze wisten de Duitsers de brug niet te raken en ook de fameuze Eik van Guernica bleef gespaard. Deze eik staat symbool voor de rechten en vrijheden van het Baskische volk. De president van de Basken, de Lehendakari, legt hier zijn gelofte af bij aanvaarding van zijn ambt. Direct na de aanval was Guernica wereldnieuws. De Spaanse krant El País kopte: 'De bewoners van Guernica zijn uitgeroeid door de vijandelijke luchtmacht.'

Over het aantal slachtoffers wordt door historici gedebatteerd tot op de dag van vandaag. Schattingen lopen sterk uiteen. Volgens de eerste berichten van de Baskische overheid zou het aantal doden rond de 1.650 liggen, maar was een aantal van 3.000 ook mogelijk. Later onderzoek, waaronder van ziekenhuisgegevens, dodenregisters van de gemeentelijke en begrafenisgegevens, wees uit dat er ongeveer 125 doden zouden zijn gevallen. Ricardo de la Cierva, de hofhistoricus van Franco, hield het op een 'handvol'. Het precieze aantal zal wel nooit worden achterhaald, maar dat het aanzienlijk lager was dan in eerste instantie door de Basken verondersteld, lijkt wel zeker. Ook de discussie over het aantal verwoeste panden duurt nog altijd voort, maar een debat over de vraag of 70% of 85% van de gebouwen in de as werden gelegd lijkt niet echt zinvol. Duidelijk is dat Guernica vrijwel geheel verwoest werd.

De propaganda-oorlog in de Nederlandse pers

De Nederlandse kranten lieten zich niet onbetuigd. Daags na het bombardement meldde het Algemeen Handelsblad:

'Guernica, de oude hoofdstad van het Baskenland, is door de luchtmacht van Franco gebombardeerd. De stad is thans, na een bombardement van drie-en-een-half uur aan een stuk, een puinhoop. De meeste huizen staan in brand. Volgens bericht uit Bilbao zijn eenige honderden burgers om het leven gekomen. De bevolking snelde naar de bomvrije schuilplaatsen of naar het open veld. Als door een wonder is het oude Baskische parlamentsgebouw met de historische 'Eik van Guernica' niet getroffen.'

Dit geeft de feitelijke situatie weer, maar uit een bericht op 28 april in dezelfde krant blijkt dat de propaganda-oorlog in Spanje losbarst.

'De president van de Baskische regering deelt mede: „Duitse vliegers, in dienst van Spaansche opstandelingen, hebben Guernica gebombardeerd en deze historische stad, die het voorwerp is van zooveel vereering van den kant der Basken, in brand gestoken.'

Zij willen ons treffen in onze vaderlandsche gevoelens, waarbij zij duidelijk toonden wat Baskenland kan verwachten van hen, die niet aarzelen een heiligdom te vernielen, dat de eeuwen van onze democratische vrijheid in herinnering brengt. [...]." Men meent dat de meedoogenlooze verwoesting van Guernica, de „heilige stad" van Baskenland, door de vliegtuigen der rechtschen in het hart van iederen Bask een onuitbluschbaren haat tegen generaal Mola en zijn aanhangers zal doen ontstaan.'

En het blad De Tijd meldde:

'De geheele Fransche en Engelsche pers geeft op de een of andere wijze uiting aan haar afschuw over de vernieling van de moreele hoofdstad van Baskenland. De correspondent van de conservatieve „Times" seint aan zijn blad: de aanval op Guernica is zonder weerga in de krijgsgeschiedenis. De stad was geen strategisch doel. Het enige middel, dat de Basken tot hun beschikking hadden om het bombardement te beantwoorden, was het gebed van hun priesters, die de neergeknielde menigte zegenden.'

De nationalisten onder leiding van Franco bakten het wel heel bruin door te beweren dat de stad door de rode horden in brand was gestoken. De Telegraaf schreef op 3 mei:

'Wat de vraag betreft, of Guernica al dan niet is gebombardeerd, blijven de meeningen sterk uiteenloopen. Een aantal buitenlandsche journalisten heeft onder leiding van officieren van generaal Mola een bezoek gebracht aan de stad. De speciale verslaggever van United Press vertelt het volgende over zijn bevindingen. In gezelschap van een officier heb ik vrijwel alle straten en pleinen van Guernica bezocht; soms moest ik een eind omlopen. daar het puin op verscheiden plaatsen nog 15 meter hoog ligt en onneembare barricades vormt. De officieren legden uit, hoe opvallend het was, dat aan de meeste vernielde huizen geen gaten waren te bekennen, zooals toch altijd het geval is. wanneer een huis door een bom wordt getroffen. Ook waren nergens teekenen te bespeuren, dat een huis door een bomexplosie in de onmiddellijke nabijheid was vernield. Zorgvuldig hebben we tientallen huizen onderzocht, die alle op gelijke wijze waren afgebrand, hoogst waarschijnlijk doordat zij van binnen uit in brand waren gestoken. De officieren toonden ons verscheidenen plaatsen, waar groote gaten in de straat waren geslagen; dit was naar hun meening het gevolg van mijnen der regeeringstroepen.'

Dergelijke beweringen zijn natuurlijk niet serieus te nemen. Het was zonneklaar dat de gevechtsvliegtuigen van het Condor Legioen de aanval hadden uitgevoerd en dat Guernica niet door republikeinse troepen in brand was gestoken. Op 15 mei berichtte Het Vaderland:

'Van een bizonderen correspondent uit Bilbao: Gisteren zijn nieuwe bewijzen geleverd, dat het bombardement van Guernica geschied is door Duitsche vliegtuigen en Duitsche piloten. Een Duitsche Helinkel 51 werd in de buurt van Larrabezua neergeschoten en de piloot daalde met behulp van een valscherms op het grondgebied neer dat in de macht van de Basken is, ook zijn machine is brandend binnen dat gebied neergestort. Dit is de derde machine, van dit type die in de afgelopen twee weken door machinegeweervuur der Basken is neergehaald. [...] De piloot, van wien hierboven sprake is werd gevangen genomen en dadelijk naar den staf van het Baskische leger gebracht, waar hij in tegenwoordigheid van den correspondent werd ondervraagd. Hij bleek Hans Joachim Wandel te heeten, 23 jaar oud te zijn en uit Silezië te komen. [...] Wandel erkende ook dat Guernica was gebombardeerd, [...] Hij verklaarde, dat men bij de rechtschen zeer tevreden was met de resultaten van de nieuwe brandbommen.'

De Volkskrant toonde deernis met de situatie, maar geeft op 29 april de linkse pers er stevig van langs:

Wij staan alleen. HISTOIRE se repète, de geschiedenis herhaalt zich. De internationale pers is verontwaardigd over het bombardement van Guernica en schreeuwt moord en brand. De openbare mening in Engeland, Frankrijk, in de Verenigde Staten enz. die reeds lang aan de zijde stond van de Spaanse kerkvervolgers is 'diep geschokt' over het barbaars optreden van Mola's vlieger in Noord-Spanje. Er worden acties en demonstraties op touw gezet, het internationale propaganda-apparaat is in volle actie. De grote neutrale, liberale, socialistische en communistische pers buit dit geval uit terwijl de werkelijke toedracht van de zaak absoluut niet vaststaat. Franco's beschuldiging dat de terugtrekkende anarchisten Eibar en Guernica in brand gestoken hebben klinkt niets gekker dan de aanklacht uit Bilbao tegen Franco's vliegers. We hebben diep deernis met het ongelukkige Spaanse volk maar protesteren tegen de internationale gruwelpropaganda die tegen den katholieke Franco gevoerd wordt.

We vragen: wat schreef de internationale pers destijds over de gruwelijke kerkvervolging in Mexico, in Sovjet-Rusland, de priestermoorden in Spanje, de afslachting van duizenden weerlozen door de rode horden? Niets, dit alles is bovendien reeds lang vergeten. Maar in de strijd van het katholieke Spanje tegen zijn communistische en anarchistische vijanden, vindt het katholicisme zijn vijanden weer in één kamp samen. Liever Turks dan Paaps is de leuze, die Anglicaanse geestelijken weer in praktijk brengen, die de wereldpers in actie brengt om bolsjewisme en godloosheid te verdedigen. De katholieken staan alleen, maar de vijanden, hoe verdeeld ook, trekken steeds één lijn als het er op aankomt tegen Rome op te trekken. De jodenvervolging in Duitsland brengt de gehele wereld in beweging maar tienduizend priestermoorden in Spanje dringen niet tot de openbare mening door.

Gezegd wordt wel dat rechts de Burgeroorlog won, maar links als overwinnaar uit de propaganda-oorlog tevoorschijn kwam. De Volkskrant legde zeker een vinger op een zere plek.

Motief

Was het bombardement van Guernica een experiment om speciale bombardementstechnieken te testen? Zeker is dat er brandbommen zijn afgeworpen, wellicht bij wijze van experiment, die een verwoestend effect hadden op de deels uit hout opgetrokken en dichtopstaande huizen. Het bombardement op Guernica was echter niet uniek - tijdens de Burgeroorlog vonden dergelijke bombardementen vaker plaats - en het valt moeilijk te zien als een voorloper van de tijdens de Tweede Wereldoorlog uitgevoerde tapijtbombardementen die qua intensiteit van een geheel andere orde waren. Uniek aan Guernica was de publiciteit die het kreeg vanwege zijn betekenis voor het Baskische nationalisme en natuurlijk door het beroemde schilderij van Pablo Picasso. Zouden militaire overwegingen het motief zijn geweest om Guernica te bombarderen, dan rijst de vraag waarom de Duitsers de brug hebben gemist die vernietigd had moeten worden om de terugtocht van de tegenstander te beletten. Een plausibele verklaring daarvoor lijkt te zijn dat de Duitse piloten eenvoudigweg niet goed konden mikken, waarbij bedacht moet worden dat men destijds niet beschikte over nauwkeurige richtapparatuur. Maar als je een brug wil raken, wat is dan de zin van het afwerpen van grote hoeveelheden (brand)bommen en het vernielen van vrijwel de gehele bebouwing waardoor tal van burgers het leven lieten?

Was de aanval dan toch gericht op het treffen van de Basken in hun '*vaderlandsche gevoelens*'? Het feit dat de Eik van Guernica gespaard bleef, mag als toeval worden beschouwd. Maar als dat zo is, dan is er nog altijd geen reden om te veronderstellen dat het bombardement erop gericht was om de Basken in het hart te raken. Franco en Mola waren er niet op uit om hun Baskische geloofsgenoten op die manier te kwetsen en bovendien hoedden zij zich voor nodeloze 'collateral damage' in termen van burgerslachtoffers. Voor Von Richthofen, die niet op de hoogte zal zijn geweest van Baskische tradities, was het al helemaal geen motief.

Bevel

Het plan besluit om Guernica aan te attackeren had de goedkeuring van kolonel Vigón, opperbevelhebber van de Baskische strijdkrachten. Met zijn instemming om de brug te vernietigen onderschreef hij het militaire doel van de luchtaanval. Maar Von Richthofen heeft zeer waarschijnlijk zelf de inzet van het bombardement bepaald. Hij zal er zeker

op uit zijn geweest om de brug te vernielen maar tegelijkertijd de kans hebben gegrepen om het effect van brandbommen te testen en de bevolking - met name de inwoners van Bilbao - schrik aan te jagen. Omdat het Condor Legioen uiteindelijk onder de verantwoordelijkheid viel van de Duitse Luftwaffe, kon Von Richthofen zich het een en ander veroorloven. Het nationalistische opperbevel had zijn daden maar maar te slikken, afhankelijk als zij waren van de Duitse luchtsteun. De positie van Von Richthofen is te vergelijken met die van de communistische bevelhebber Yakov Smushkevich (ook bekend als generaal Douglas). Deze generaal was bevelhebber van het door de Russen aan de republikeinen geleverde luchteskader. Net als Von Richthofen opereerde hij naar eigen goeddunken en hij tergde Indalecio Prieto, de republikeinse minister van Oorlog, door zijn vliegtuigen niet in paraatheid te houden voor de verdediging van Bilbao. Prieto achtte voldoende luchtsteun bij de verdediging onontbeerlijk, maar Douglas besloot de luchtvloot paraat te houden voor een eventueel offensief in Extremadura. Misschien dat de door Prieto gevraagde steun niet voldoende zou zijn geweest om de stad te redden (Bilbao viel begin juni), maar voor hem was het eigengereide optreden van deze communistische generaal onverteerbaar.

Non-interventie

Vlak na het uitbreken van de Burgeroorlog in juli 1936 besloten de grote West-Europese mogendheden zich formeel niet met het Spaanse conflict te bemoeien. Engeland moest niets hebben van wat zij zagen als het rode gevaar dat dreigde op te duiken wanneer de republikeinen de oorlog zouden winnen en gokten op een overwinning van Franco. Op initiatief van Frankrijk, dat sympathiseerde met de wettige linkse regering in Spanje, werd het Non-Interventie Comité opgericht waarvan ook de Sovjet-Unie deel uitmaakte en dat erop diende toe te zien dat er geen wapenleveranties plaatsvonden of buitenlandse strijdkrachten werden ingezet. Engeland bekleedde het voorzitterschap van dit comité dat uitblonk door hypocrisie. Franco werd geen strobreed in de weg gelegd, Duitse en Italiaanse hulp aan Franco ging gewoon door. Dit wetende trok ook de Sovjet-Unie zich nergens iets van aan en leverde wapens aan de linkse regering die tevergeefs had aangeklopt bij de westerse

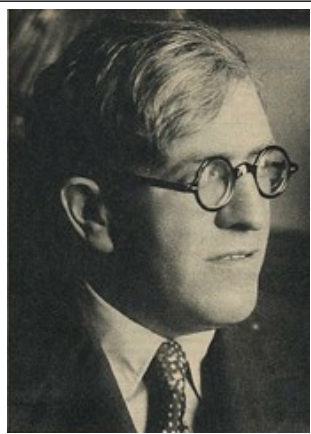
Antony Eden
1897-1977

mogendheden. Het bombardement op Guernica bracht Engelse politici in verlegenheid toen parlementsleden opheldering vroegen over de mogelijke inzet van Duitse vliegtuigen bij het bombardement op Guernica.

Op 28 april legde de minister van Buitenlandse Zaken, Antony Eden, de volgende verklaring af die werd weergegeven door het Algemeen Handelsblad van 29 april: *'Eden verklaarde: Naar ik meen, heeft wat ik gezegd heb de instemming van beide zijden van het Huis. Het Lagerhuis kan er zeker van zijn dat wij, evenals in de kwestie van het gebruik van gas, waarover geruchten liepen, onmiddellijk ons best zullen doen om een overeenkomst tot stand te brengen ten einde herhaling te voorkomen. Meer kan men niet verwachten dat ik kan zeggen. Arthur Henderson (Labour): Is het niet mogelijk voor den Volkenbondsraad onder art. 11 actief op te treden met betrekking tot bet bloedbad dat in Guernica is aangericht? Eden verklaart hierop, dat hij even goed als de heer Henderson afschuw gevoelde voor die bombardementen, welke van beide kanten te vreezen zijn. (Geroep van: „Dat is de vraag" aan de zijde der arbeiders). Wij moeten, waar ze ook gebeuren, trachten er een einde aan gemaakt te krijgen.'*

Het weggijken van de Volkenbond

Gefrustreerd door het uitblijven van acties van het Non-Interventie Comité stelde de Spaanse regering een witboek samen over buitenlandse interventies dat eind mei in de Volkenbondsraad op de agenda kwam. Dit witboek werd verdedigd door de Spaanse afgevaardigde Julio Álvarez del Vayo waarover Het Vaderland het volgende rapporteerde op 29 mei: *'HET BEROEP VAN DEL VAYO OP GENEVE AFGeweZEN. [...]* *Het hoofdmotief van Del Vayo's uiteenzetting was dat men de zaak van den vrede slechts dan doeltreffend zal kunnen dienen, wanneer men zich vastberaden stelt*

Julio Álvarez del Vayo
1891-1975

tegenover hen, die den vrede willen verstoren. Stilzwijgen zal het aanzien en de toekomst van den Volkenbond slechts kunnen schaden. Del Vayo verklaarde dat sedert den laatsten keer, dat de Volkenbondsraad het Spaansche vraagstuk heelt behandeld, de Duitsch-Italiaansche inmenging in Spanje nog is toegenomen; deze inmenging leidde tot openlijke Italiaansche invallen in Spanje, tot den veldslag van Guadalajara en de vernieling van Guernica. Wat de controle betreft verklaarde Del Vayo dat deze na een maand toepassing hetzelfde onbevredigende resultaat heeft gehad als de niet-inmengingspolitiek.'

Yvon Delbos
1885-1956

De Tijd meldde op dezelfde dag: *'Opvallend in dit Witboek is, dat het zich alleen bezighoudt met het optreden der Italianen in Spanje en van de Duitschers zwijgt. Delbos (de Franse minister van Buitenlandse Zaken, WP) en Eden hadden van dit feit gebruik gemaakt, om druk op Del Vayo uit te oefenen in dien zin, dat hij ook in zijn rede niet van de Duitse interventie zou reppen. Zij deden dit daarom, omdat Duitschland dan een gunstige gelegenheid zou krijgen, om zich onopvallend uit de Spaansche zaken terug te trekken, waartoe*

het hoe langer hoe meer neiging begint te vertoonen. Del Vayo heeft helaas niet aan dezen druk toegegeven. In het openbaar debat beschuldigde hij herhaaldelijk Duitschland, vooral toen hij een uitvoerige beschrijving gaf van het bombardement van Guernica. De vertegenwoordiger van Valencia heeft het nu weer Duitschland veel moeilijker gemaakt om zich volledig op het standpunt der non-interventie te plaatsen.' [...]

Het schijnt, dat Del Vayo zich geheel door zijn hartstocht heeft laten beheerschen en over zijn doel heeft heengeschoten. De conclusie van den agent van Valencia was, dat de Volkenbond moet zorgen voor het herstel van den internationalen eerbied, dien men aan een wettige en soevereine regeering verschuldigd is." Uit deze these trok hij de conclusie, dat de strijd in Spanje niet mocht eindigen zonder dat de Volkenbond een positieve houding in het geschil zou hebben aangenomen.'

Het optreden van Del Vayo was dus in de ogen van de Engelse en Franse leden van de Volkenbondsraad niet verstandig, maar het was wel begrijpelijk, want de manier waarop Eden en Delbos probeerden om Duitsland niet voor het hoofd te stoten was ronduit schaamteloos. De Tijd vervolgde: *'De Raad sloot gisterenavond de discussies over de Spaansche zaken. Het ligt in de verwachting, dat heden een resolutie zal worden ingediend en aangenomen, waarin een advies wordt uitgesproken voor het voortzetten der bemiddelingspogingen [....] Het meest opvallende in het debat was, dat [....] Eden, Delbos en Sandler (de Zweedse vertegenwoordiger, WP), met de grootste zorgvuldigheid alles vermeden, wat in Italië en Duitschland aanstoot en ergernis had kunnen verwekken. Alle drie trachtten het bewijs te leveren, dat sinds de Raadsbesprekingen van December 1936 de non-interventiecommissie niet in gebreke was gebleven en gelukkig eenig succes had te boeken.'*

En zo strandde de republikeinse pogingen om de nazihulp aan Franco te stoppen. Zelfs de verwoesting van Guernica door het Condor Legioen bleek de westerse democratieën er niet toe te kunnen brengen hun huichelachtige non-interventiebeleid te veranderen.

Noten en bronnen

Noten

*) Emilio Mola werd geboren in 1887 op Cuba, toen nog Spaans bezit, dat in 1898 verloren ging. In Spanje doorliep hij de Academia de Infantería de Toledo en er volgde een glanzende militaire carrière. Hij werd ook Directeur-Generaal van de veiligheidsdienst (Seguridad) in welke functie hij zich met zijn conservatieve ideeën niet erg populair maakte bij de socialisten en liberalen. In 1935 werd hij benoemd tot Commandant van de Marokkaanse troepen. Maar toen in 1936 het linkse Volksfront aan het bewind kwam werd hij net als andere hoge militairen overgeplaatst met als doel een militaire samenzwering te voorkomen. Hij was het die het initiatief nam tot de militaire opstand die plaatsvond op 19 juli 1936 en die de burgeroorlog inluidde. Op 3 juni 1937 overleed hij ten gevolge van een vliegtuigongeluk.

**) Wolfram Freiherr von Richthofen (1895 - 1945) was een Duitse oorlogsvlieger en een neef van de Rode Baron Manfred von Richthofen, die naam maakte als oorlogsvlieger tijdens de Eerste Wereldoorlog. Na voor Franco te hebben gevochten in de Spaanse Burgeroorlog, boekte Wolfram von Richthofen veel successen als Luftwaffepiloot voor nazi-Duitsland in de Tweede Wereldoorlog. Hij nam onder andere deel aan de bombardementen op Warschau, België, Frankrijk en Griekenland.

Bronnen

Beevor, A., The Battle for Spain, Penguin Books, New York, 2001

Delpher (www.delpher.nl)

Payne, S.G., ¿Por qué la Republica perdió la Guerra?, Espasa Libros, Madrid 2011

Thomas, H., De Spaanse Burgeroorlog, Anthos, Antwerpen, 2006

april 2017